

Ineke Uyttenbogaardt: Kerk moet 180° om (1989)

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 29 juli 1989

Ineke Uyttenbogaardt, maatschappelijk activeringswerkster namens de hervormde kerk in Overijssel, heeft voor haar agogisch-theologische opleiding een scriptie geschreven over de relatie tussen vrouwen in de bijstand en de hervormde kerk.

Ik lees in je scriptie dat de hervormde kerk niet solidair is met bijstandsvrouwen.

‘Dat is een al te boude conclusie. Ik vind het een waardevolle stap van de hervormde kerk, dat ze in 1984 contact heeft gezocht met vrouwen in de bijstand om precies te horen waar voor hen de problemen liggen. Het feit dat ze wilde luisteren, is een stap van de theorie naar de praktijk. Ze wilde die vrouwen zo serieus nemen dat ze vroeg: willen jullie onze gidsen zijn?’

Daarachter zit wel de voetangel, dat het moderamen van de hervormde kerk, tot twee maal toe, heeft gezegd: we hebben belangrijker dingen te doen. Maar gelukkig heeft de raad voor overheid en samenleving (Ros) van de hervormde kerk de zaak opgepakt en de ontmoetingen tussen kerkvrouwen en bijstandsvrouwen georganiseerd. Die zijn sinds 1984 uitgegroeid tot een belangrijk project. Daarnaast zijn er grote delen binnen de hervormde kerk die er

problemen mee hebben dat er bijstandsvrouwen zijn. Het probleem is, dat bijstandsvrouwen doorgaans gescheiden zijn en dat deze stroming binnen de hervormde kerk vanuit een theologische visie over het gezin als hoeksteen van de samenleving denkt. Diezelfde visie vind je terug in het herderlijk schrijven van de hervormde kerk over het huwelijk uit 1952.

In mijn scriptie vraag ik de hervormde kerk om een nieuw herderlijk schrijven te maken rond het huwelijk, waarin het denken over het huwelijk als een van God gegeven ordening, waarin man en vrouw elk een bepaalde rol is toebedeeld, zou moeten worden herzien.

Als vrouwen in de bijstand vragen aan de kerk: willen jullie onze strijd voor economische zelfstandigheid ondersteunen, dan vragen ze eigenlijk of de kerk hen wil ondersteunen los van hun ex-partner, los van het man-vrouw denken. Ze vragen: zie ons als zelfstandige individuen, die recht hebben op een economisch zelfstandig bestaan. Maar zolang de hervormde kerk in haar theologisch denken haar wortels blijft houden in de man-vrouw relatie als de relatie bij uitstek, kan ze naar mijn idee de vraag van vrouwen in de bijstand niet ondersteunen. Ze kan dan de vrouw niet zien als een eigenstandig beeld van God, los van de man.’

Welk belang heeft de kerk om de relatie man-vrouw in een huwelijk vast te leggen?

Economisch gezien is het van belang dat de maatschappij een bepaalde ordening heeft. In die ordening hebben man en vrouw elk een eigen rol. Het is het bekende verhaal van de

reproductiefunctie van de vrouw, waardoor ze maatschappelijk gesproken een uitgerangeerde functie heeft. Zij zorgt in huis voor de man en de eventuele kinderen. Zo wordt de maatschappij opgebouwd en in stand gehouden. Theologisch wordt dit systeem door de kerk ondersteund. Niet met zoveel woorden, maar wel met de gedachte dat de man-vrouw relatie ook een door God gewilde relatie is.

Als de bijstandsvrouwen in de hervormde kerk dus vragen om bondgenoot te zijn in hun strijd voor economische zelfstandigheid, dan vragen ze de kerk: willen jullie weer geloofwaardig zijn voor ons als armen en ontrenten? Willen jullie als kerk weer kritische instantie worden? De hervormde kerk zou weer een tegenbeweging moeten worden. Het betekent ook dat de kerk dan de structurele kant van het onrecht dat deze vrouwen ervaren, aan de orde moet stellen. Bijstandsvrouwen vragen aan de hervormde kerk tenminste het systeem van huwelijk en gezin als hoeksteen van deze samenleving te doorbreken. Het moeilijke daarbij is dat de kerk daarbij honderdtachtig graden om zou moeten, omdat ze het hoeksteen denken nog altijd theologisch legitimeert.'

Wat is het belang van die ontmoetingen tussen kerkvrouwen en bijstandsvrouwen?

'Ook in de kerken zitten vrouwen in de bijstand. We hebben overigens met name contact met politiek bewuste vrouwen in de bijstand. Ik moet helaas zeggen dat dat vrouwen zijn die door hun politieke strijd de kerk achter zich gelaten hebben. Niet altijd, maar doorgaans wel.

Op het moment dat kerkvrouwen en bijstandsvrouwen met elkaar in contact kwamen, hebben kerkvrouwen, die doorgaans getrouwd zijn, gezien dat hun positie even wankel is als die van vrouwen in de bijstand. Want op het moment dat hun partner zegt: dag, ik ga weg ..., zijn zij morgen ook vrouwen in de bijstand. Op dat moment beseffen getrouwde kerkvrouwen dat het maatschappelijke systeem vrouwen economisch afhankelijk maakt van hun man.

Bovendien vind ik het belangrijk dat mensen in de kerk anderen die naar de rand zijn geschoven, leren kennen. De Zuid-Amerikaanse bevrijdingstheoloog Gutiérrez heeft gezegd dat wij armen niet bij name kennen. Armen zijn voor de maatschappij dood. Vrouwen in de bijstand hebben een nummer. Een naam hebben ze niet meer. Maar als één ding in de bijbel belangrijk is dan is dat iemands naam. Kerkvrouwen hebben bijstandsvrouwen bij naam leren kennen. Daardoor hebben ze geleerd wat het betekent om mens te zijn aan de arme kant van Nederland.'

Is het niet bedreigend voor de kerk dat haar vrouwen bijstandsvrouwen ontmoeten?

'Niemand heeft van tevoren kunnen weten dat er zo'n bondgenootschap tussen de groepen vrouwen zou groeien. Zeker is het voor de kerk bedreigend, dat het juist vrouwen zijn die dit zijn aangegaan. Het zijn de bijstandsvrouwen die tot de vraag komen: hebben vrouwen in de kerk wel macht? Jullie hebben dingen ontdekt over je eigen bestaan, maar kun je die ontdekking in de kerk wel aan de orde stellen? En dan moet het antwoord ontkennend zijn. Want al zijn vrouwen getalsmatig in de meerderheid in de kerk, beleidsmatig hebben zij geen macht. Kerk- en bijstandsvrouwen houden de kerk nu dingen voor waarover de kerk moet nadenken wat dit voor haar betekent. En het gaat weer net als bij het opstandingsverhaal, zoals de mannelijke volgelingen van Jezus reageren op het verhaal

van de vrouwen: wij geloven die vrouwen niet, want het is vrouwenpraat. Hoe serieus wordt het door de kerk genomen wat kerkvrouwen en bijstandsvrouwen aan eikaars situatie ontdekken?

Toch zijn vrouwen in de bijstand ook theologisch gesproken deskundig. Zij zijn degenen die als gidsen ons voorgaan om hun werkelijkheid aan ons te vertellen en vanuit die situatie te vragen wie God is en waar God is. Dat is een omdraaiing van het theologiseren zoals dat in de kerk altijd gebeurt. De kerk zet altijd eerst schema's, uitgangspunten en paradigma's op over wie God is en waar en hoe wij hem moeten zien en daarna moeten we ook nog eens naar de armen gaan kijken.

Bijstandsvrouwen komen als arm gemaakte vrouwen onze werkelijkheid binnen. Theologisch gesproken betekent het dat wij als kerken onze blikrichting moeten veranderen. Gutierrez noemt dat een eruptie naar binnen. Afleggen dat de kerk bepaalt wat theologie is. Theologie ontstaat waar mensen in de knel komen.'

Als u de bijstandsvrouwen belooft hen te helpen de hoeksteen in de hoek te zetten, doet u dan niet mee aan een aanval op de kerk en haar scheppingstheologie ?

Tk ben tot de conclusie gekomen dat het gezin een exclusieve plaats heeft binnen de gemeente en het kerk-zijn, met name als men zegt dat het gezin vooruitloopt op het koninkrijk van God. Als bijstandsvrouwen het gezin als hoeksteen aanklagen, betekent dat dat de vraag naar het kerk-zijn wordt omgedraaid. Niet door het gezin ontstaat kerk, nee, kerk ontstaat waar mensen eikaars gelijken zijn. Binnen zo'n kerk is er ook plaats voor het gezin als een van de categorieën, als een van de wijzen waarop mensen hun leven vorm willen geven. De theologe Schüssler Fiorenza heeft de vraag gesteld of het kerk-zijn niet eerder gebaseerd moet zijn op het leerlingschap van gelijken, waarin mannen en vrouwen gelijke leerlingen zijn van die ene leermeester Jezus.'

Het is toch algemeen bekend dat het gezin van God gewild is. Is uw streven niet heel onchristelijk?

'In het verleden is op verschillende manieren over God gedacht. Er is eeuwenlang gedacht dat God het gezin heeft gewild. Op dit moment treden er veranderingen op. Het nadenken over God gebeurt vanuit het beeld dat de mens op dat moment in de tijd over God heeft. Die beelden veranderen steeds. De manier waarop Jezus naar God keek, over God vertelde was via de weg van de armen, via de weg van de groepen die in de samenleving aan de kant waren geschoven. Een van die groepen waren vrouwen. Met nadruk bracht Jezus naar voren dat vrouwen als gelijken binnen de gemeenschap zullen functioneren. Dat is een naar voren brengen van het beeld van God zoals dat tot dan toe niet gezien was.'

In uw scriptie zegt u: gezinsideologie is bijstandsvrouwen noodlottig geworden. Waar was de kerk? Bedoelt u daarmee dat de kerk alleen mensen binnen gezinsverband ziet, bijvoorbeeld in het pastoraat?

'Je kunt constateren dat er steeds minder gezinsdiensten worden georganiseerd. Relaties tussen goede vrienden behoeven voor mij niet ingezegend te worden, maar zij worden niet erkend als relaties die belangrijk zijn voor het leven. Verder wordt onvoldoende beseft dat je ook als alleenwonende - ik woon zelf al drieëntwintig jaar alleen - binnen de kerk gezien wilt worden. Over iedereen die niet bij een gezin hoort wordt min of meer groepsgewijs gesproken: alleenstaanden, gescheidenen, weduwen. Dan wordt er gezegd: ja, zij horen er ook bij. En ik vraag me af: hoezo ook? Schüssler Fiorenza legt ons uit dat als je uitgaat van het

leerlingschap van gelijken, zoals het in het begin van de Jezusbeweging was, het niet meer belangrijk is in welke relatie je leeft. Belangrijk is dan of je betrouwbaar bent in wat je doet aan mensen die er het slechtst vanaf komen in onze maatschappij.'

U noemt vooral uitspraken van de bijstandsvrouw Nel de Nooij in uw scriptie. Waarom juist zij?

'Ze noemt zich politiek activiste en laat ons keer op keer zien welke politieke consequenties maatregelen die de overheid neemt, voor vrouwen hebben. Ze legt nauwkeurig verband tussen de maatregel en wat die voor vrouwen op de lange duur uitwerkt. Als iedereen op dat moment zegt: dat is niet waar, of: zo ver zal het niet komen, laat zij zien waar het op uit loopt. En telkens blijkt dat ze gelijk heeft.'

Kun je wel vertrouwen wat bijstandsvrouwen zeggen? De overheid heeft sociale rechercheurs aangesteld en daaruit mag toch worden opgemaakt dat bijstandsvrouwen soms de neiging hebben de samenleving te benadelen?

'Je kunt door het inzetten van rechercheurs het idee oproepen dat vrouwen in de bijstand en uitkeringsgerechtigden in het algemeen zich op het criminele vlak bevinden. Zo kun je door het gebruik van een bepaalde taal een werkelijkheid scheppen die in feite niet bestaat. De werkelijkheid van vrouwen in de bijstand is dat ze aan alle kanten geld te kort komen. Maar intussen doet de overheid niets als het gaat om structurele fraudeurs, bijvoorbeeld instellingen en bedrijven.'

U zet tegenover de scheppingstheologie die de hervormde kerk hanteert de feministische theologie van Schüssler Fiorenza. Erkent de hervormde kerk feministische theologie?

'Nee. Ik heb net een artikel uit De Waarheidsvriend geknipt waar de algemeen secretaris van de gereformeerde bond binnen de hervormde kerk, ir. Van der Graaf, waarschuwt tegen feministische theologie als de grootste bedreiging voor de kerk, omdat zij vragen stelt bij het godsbeeld. Ook hij grijpt terug naar de scheppingstheologie als een door God gewilde orde tussen man en vrouw. Eerst dacht ik toen ik het las: oh ja, daar heb je het weer. Nu voel ik me erdoor gekwetst en ben ik ontzettend kwaad geworden omdat deze man mij opnieuw mijn God afpakt. Die is me al eerder in mijn leven afgepakt door mijn opvoeding in een strenge leer. En nu waagt iemand het opnieuw te zeggen, dat je er zo niet mag zijn.'

Gevaarlijk en ernstig vind ik dat er in de laatste synodevergadering is gezegd dat er beleidsprioriteiten moeten worden gesteld. Er schijnt gezegd te zijn, dat onder andere feministische theologie wel kan worden geschrapt. Door het artikel van Van der Graaf kan dit voorstel op synodaal niveau zoveel stemmen krijgen, waardoor de jarenlange ontwikkeling, waarin vrouwen opnieuw naar de Schrift hebben leren luisteren, naar elkaar en naar God hebben geluisterd en God opnieuw hebben ontdekt, opnieuw aan de kant wordt geschoven. Daar heb ik echt geen woorden voor. Ik dacht: ik zou met die mijnheer Van der Graaf onder vier ogen willen praten.'

Van der Graaf vertegenwoordigt binnen de hervormde kerk een vrij machtige groep. Wat verwacht u van uw onderzoek?

'Onze beweging is niet meer te stuiten. Van der Graaf en de zijnen hebben binnen het instituut veel macht, ook financieel. Dat breekt ons vrouwen op, want wij hebben geen geld. Het wordt ook tegengewerkt dat er geld komt. Als je erom vraagt zijn de grenzen van beleid: geld. Mijn hoop is niet op het beleid gericht. Maar ik wil het vertrouwen in mensen houden. Daarnaast denk ik, dat we ons als vrouwenbeweging zo sterk moeten maken dat we een

tegenbeweging vormen. Twee kanten dus: gesprek en tegenmacht, zodat ze niet meer om vrouwen heen kunnen.'

U hebt een baan binnen de hervormde kerk. Wat betekent uw scriptie en uw solidair-zijn met bijstandsvrouwen voor uw positie binnen die kerk als werkneemster?

'Terwijl ik bezig was met schrijven, dacht ik soms: als dit openbaar wordt kan dit me mijn baan kosten. Later dacht ik: wat verbeeld je je wel? Nu merk ik aan vrouwen in de bijstand dat mijn scriptie belangrijk voor hen is en dat zij ook degenen zijn die de tekst naar buiten brengen en zeggen: dit moet gehoord worden.'

Ik weet niet wat het oproept in de hervormde kerk als het doordringt wat ik precies bedoel. Maar nu heb ik de steun van bijstandsvrouwen nodig, juist om de positie die ik in de kerk heb. Daarbij heb ik ook de kerkvrouwen nodig. Als de kerk mij laat vallen, dan laat ze ook de bijstandsvrouwen vallen. Nou, dan val ik liever samen met hen.'

U vraagt met zoveel woorden om bekering van de hervormde kerk.

'Ik haal ook Miskotte in mijn werk aan. Miskotte heeft ook steeds om die bekering in het algemeen gevraagd omdat het denken waarin de scheppingstheologie verworteld is, een denken is dat ons meer in het bloed zit dan het denken dat ons vanuit de tora wordt aangereikt. Tora vraagt een historisch denken in maatschappijanalyses. Tora kijkt naar maatschappelijke structuren. Daar wijst Miskotte op. Laten we toch vooral geen verbeelding hebben dat we zonder meer altijd op het goede spoor zitten. Schüssler Fiorenza en Miskotte raken elkaar over de geschiedenis heen.'